

^ Professor dr. F.C. Gerretson bij zijn 25-jarig jubileum aan de Rijksuniversiteit Utrecht, 30 november 1950. [Foto Harry Pot / Anefo, Nationaal Archief / Fotocollectie Anefo]

FORUM

NICO VAN CAMPENHOUT

WIE SCHRIJFT DE BIOGRAFIE VAN “ONZE GROOT-NEDERLANDSE VERTROUWENSMAN”?

Sinds het verschijnen van *Frederic Carel Gerretson (1884-1958). Tussen Vrijheid en Gezag, een studie naar de maatschappijkritiek van prof. dr. Carel Gerretson* door M. Van Dijk in 1999 (*Wt*, 2000, nr. 3, p. 182), wijdde niemand nog een monografie aan deze Nederlandse journalist en publicist, dichter, historicus, hoogleraar indologie en ‘anti-parlementaire parlementariër’ van rechts-autoritaire en aartsconservatieve snit. Zijn naam dook en duikt echter wel nog geregeld op in Nederlandse of Vlaamse contemporaanistische publicaties. Samen met zijn historische vakgenoot en Utrechtse universiteitscollega Pieter Geyl (1887-1966) was Gerretson tijdens het interbellum de sterkhouders van de Groot-Nederlandse beweging.¹ Lode Wils omschreef hem bijna 40 jaar geleden – in navolging van de Duitse carrièrediplomaat, gezant in Den Haag en minister van Buitenlandse Zaken Richard von Kühlmann (1873-1948) – als “onze

¹ Hermann Walther Von der Dunk (1928-2018), promovendus van Geyl en van 1967 tot 1990 hoogleraar algemene geschiedenis na 1870 in Utrecht, karakteriseerde Gerretson in het tweede en naar zou blijken laatste deel van zijn memoires ironiserend en treffend als “een even kleurrijke als omstreden verschijning” en als een “grimmig strijder voor het smadelijk verkwanselde christelijke vaderland, dat was vergiftigd door de machten van het rode addergebroed, door modernisme en ongelooft” (*Voordat de voegen kraakten. Student in de jaren vijftig*, Amsterdam, 2013, pp. 86 en 85). Eerder schreef hij over hem: “Gerretson was ongetwijfeld briljanter, fantasierijker, ongewoner ook” dan Geyl (*De correspondentie Gerretson-Geyl, in Twee burens, twee culturens. Opstellen over Nederland en Duitsland*, Amsterdam, 1994, pp. 263-270; p. 269).

- ∨ Aperitief in Kortrijk met (met de wijzers van de klok) Gerard Walschap, Willem Putman, Fernand V. Toussaint van Boelaere, P.C. Boutens, Albert Saverijs, P.H. Ritter en onbekend, s.d. [Antwerpen, Letterenhuis]

Groot-Nederlandse vertrouwensman".² Tijdens de daaropvolgende decennia toonden de Leuvense emeritus en andere historici aan hoe belangrijk de rol van Gerretson was in het propageren en (financieel) ondersteunen vanuit Nederland van het activisme tijdens de Eerste Wereldoorlog en van het anti-Belgisch Vlaams-nationalisme tussen de twee wereldoorlogen. Gerretson opereerde op het publieke forum, maar ageerde minstens evenzeer en allicht nog intensiever in de coulissen en achter de schermen. Daarbij ontpopte hij zich tot een manipulatieve 'kingmaker' en 'fixer'. Dat wordt treffend geïllustreerd door een nooit verstuurde brief van de Nederlandse journalist en publicist Pierre Henri Ritter jr. (1882-1962) aan hem uit begin 1939: "Wees eens een broeder voor een ouden vriend. Je hebt Geyl en Van Eyck professor gemaakt, Picard en Cantillon hun invloedrijke positie gegeven aan Het Vaderland, Hoek binnengeleid in de groote industrie. Kan er niets van je grooten invloed gebruikt worden, om van mij iets anders te maken dan een documentenvervalscher, weggejaagden hoofdredacteur en broodschrijver?". Dit nooit verzonden schrijven werd door neerlandicus en literatuurwetenschapper Alex Rutten vorig jaar gepubliceerd in zijn biografisch werk over P.H. Ritter jr.³ De auteur analyseert daarin de betekenis van Ritter als uitermate productief en invloedrijk literatuur-, kunst- en filmrecensent en vulgarisator, zowel in de gedrukte pers, de (literaire) tijdschriftenwereld als op de radio. Ritters actieve betrokkenheid bij het Grootneerlandisme in de tussenoorlogse periode, waartoe hij werd geïnspireerd en aangezet door zijn studievriend Gerretson, wordt in *De publieke man* nauwelijks gememoreerd, maar dat was ook niet het opzet. Ritters meest opmerkelijke bijdrage aan de jarenlange gecoördineerde actie van de anti-Belgische Groot-Nederlanders en Vlaams-nationalisten en andere belangengroepen tegen genormaliseerde interstatelijke verhoudingen tussen België en Nederland in de jaren 1920, was de 'onthulling' in februari 1929 van de zogeheten 'Utrechtse documenten'. Dat gebeurde via het *Utrechts (Provinciaal en Stedelijk) Dagblad*, waarvan Ritter hoofdredacteur was. Toen deze zogenaamd diplomatieke stukken over de Frans-Belgische militaire samenwerking vervalst bleken te zijn, leidde

² L. Wils, Het geld van Gerretson, in: *De Standaard der Letteren*, 15 februari 1980.

³ A. Rutten, *De publieke man. Dr. P.H. Ritter jr. als cultuurbemiddelaar in het interbellum*, Hilversum, 2018 (onverstuurde brief van 13 januari 1939, p. 233).

een en ander tot een ferme aantasting van zijn imago en gezag en vormde het de aanzet tot zijn afscheid als redactionele chef van die veel gelezen krant enkele jaren later.

Behalve P.H. Ritter jr. was ook voormalig koloniaal militair, '*captain of industry*' en politicus namens de Anti-Revolutionaire Partij Hendrik Colijn (1869-1944) een goede bekende van de 'intrigerende intrigant' Gerretson. Tijdens de Eerste Wereldoorlog bezorgde de latere meervoudige regeringsleider zijn '*compagnon de route*' een job bij de Bataafsche Petroleum Maatschappij (BPM), waar hij zelf sinds 1914 een directiefunctie bekleedde. De BPM was een onderdeel van de Koninklijke Shell, waarvan Gerretson later in vijf kloeke delen de geschiedenis zou schrijven. Twee betekenisvolle gebeurtenissen in de betrekkingen tussen Gerretson en Colijn die onder andere in Van Dijks *Tussen Vrijheid en Gezag* al werden aangehaald en geduid, komen uitvoeriger en meer gedetailleerd aan bod in twee recente historische studies.

Zo wordt in *De revolutie die niet doorging. De tragedie van Troelstra – november 1918* van historicus Rob Hartmans heel wat aandacht besteed aan het inlichtingen- en lobbywerk en de andere meer of minder clandestiene activiteiten in november 1918 van een contrarevolutionaire groep van protestantse huize, een soort '*stay behind*'-netwerk avant la lettre onder leiding van Gerretson en jurist en indoloog Horace Van Gybland Oosterhoff (1887-1937), beiden privésecretarissen van Colijn bij de BPM.⁴ Het was de bedoeling om, in geval de Nederlandse regering zou zwichten voor de revolutiepoging van de socialistische leider Pieter Jelles Troelstra (1860-1930), via een staatsgreep 'hun baas' Colijn met militaire steun naar voor te schuiven als 'sterke man' en de linkse revolutie alsnog de kop in te drukken. Die door de (nog niet mislukte) revolutionaire ontwikkelingen in Duitsland en in een aantal andere landen waar werd geprobeerd om radicaal-linkse 'radenrepublieken' tot stand te brengen geïnspireerde revolutie, ging uiteindelijk niet door. Vandaar dat ook van de (poging tot een) rechts-autoritaire coup niets in huis kwam.

Gerretson en Van Gybland Oosterhoff bleven na 1918 in contact, vooral nadat zij beiden kwamen te werken bij de in 1925 met steun van het bedrijfsleven opgerichte indologische faculteit van de Utrechtse universiteit (de zogeheten 'oliefaculteit') en zij rond dezelfde tijd allebei in fascistisch vaarwater terecht kwamen. Gerretson ambieerde zelfs om "*zelfbenoemd unificator van het Nederlandse fascisme*" te worden, "*maar mislukte in zijn missie*", zoals literatuurhistoricus Willem Huberts terecht concludeert in de handelseditie van zijn dissertatie.⁵ Ook van Gerretsons intentie om eind 1933, begin 1934 Colijn, die toen minister-president was van een rechts coalitiekabinet, met dictatoriale bevoegdheden te bekleden en regering en parlement buitenspel te zetten,

4 R. Hartmans, *De revolutie die niet doorging. De tragedie van Troelstra – november 1918*, Utrecht, 2018.

5 W. Huberts, *In de ban van een beter verleden. Het Nederlandse fascisme 1923-1945*, Nijmegen, 2017.

^ Bijeenkomst van de Anti-Revolutionaire Partij te Bilthoven. Minister (van Financiën) Hendrik Colijn houdt een rede, juli 1924. [Foto N.V. Vereenigde Fotobureaux, Nationaal Archief / Fotocollectie Elsevier]

kwam niets terecht. Onder meer omdat de beoogde "*Nederlandse Mussolini*", hoewel autoritair in denken en handelen en niet veel meer dan een koele minnaar van de democratie, paste voor de hoofdrol in deze operette. Huberts besteedt niet ten onrechte behoorlijk wat bladzijden aan dit 'mislukte momentum van het Nederlandse fascisme', dat illustratief was voor het – afgezien van de Nationaal Socialistische Beweging (NSB) van Antoon Mussert (1894-1946) – vaak chaotische, querulante en soms ronduit klungelachtige optreden van de 'polderadepten' van de *Revolution von Rechts*. Als geheel kan Huberts' boek worden omschreven als een becommentarieerde catalogus van de bijzonder gediversifieerde waaier van de groepen, partijen en groupuscules die zich in Nederland tijdens het interbellum afficheerden als fascistisch en van de meestal

^ Professor dr. H. Gysels reikt de Visser-Neerlandiaprijs uit aan J.L. Heldring, Brussel, 15 december 1986. [ADV N, VFB 2275/16]

marginale en vaak doodlopende initiatieven die zij ontwikkelden. Daarbij signaleert Huberts ook hun relaties met de Vlaamse, de Groot-Nederlandse en de Friese beweging.

De publicaties van Rutten, Hartmans en Huberts – respectievelijk een mede op theoretische concepten gebaseerde literatuurwetenschappelijke analyse, een vlot lezende historische kroniek met journalistieke inslag en een vrijwel exhaustieve, inventariserende synthese – leveren elk op hun manier een betekenisvolle bijdrage tot een betere kennis van en meer inzicht in de politiek-maatschappelijke verhoudingen in Nederland tussen 1918 en 1940. Het rijke archief van Gerretson, dat wordt bewaard in het Nationaal Archief in Den Haag, biedt – met deze drie studies en wat eerder al werd gepubliceerd over deze “ongewone heer met ongewone besognes” – meer dan voldoende stof voor een lang verhoopte, volwaardige biografie.⁶ Zo’n studie zou bo-

6 Naar: H.J. Scheffer, *Een ongewoon heer met ongewone besognes: Henry Tindal*, Haarlem, 1976. Scheffer (1919-2008) was econoom van opleiding en werkte als journalist en later als secretaris van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen. Hoewel hem, vermoedelijk vanwege zijn verzetsverleden tijdens de Tweede Wereldoorlog en zijn linkse sympathieën, de toegang tot

vendien meer in het algemeen erg relevant zou kunnen zijn voor de geschiedenis van Nederland en Vlaanderen tijdens een goed stuk van de 20ste eeuw.

De befaamde Nederlandse journalist en publicist Jérôme Louis Heldring (1917-2013) had met Frederic Carel Gerretson een grote intellectuele eigenzinnigheid en originaliteit én een grote belangstelling voor Vlaanderen en België gemeen, zij het in beide aangelegenheden van een heel andere aard dan die van de onder het alliteratieve pseudoniem Geerten Gossaert dichtende, reactionaire (para)politicus en 'kampioen van de achterkamertjespolitiek'. De voortreffelijke stilist en buitenlandcommentator omschreef Frederic Carel Gerretson ooit als “een briljant, maar grillig man” en noemde hem een van die “curieuze figuren die op zichzelf een verhandeling waard zijn”.⁷ Blijft de vraag wie de handschoen opneemt en het opmerkelijke leven en werk van de even excentrieke als getalenteerde intellectuele en politieke onruststoker Gerretson in kaart brengt tegen de achtergrond van het snel wisselende en veranderende tijdsbestek waarin hij leefde en functioneerde en waartegen hij streed?

het archief van de BPM werd ontzegd, publiceerde hij in 1968 bij de Amsterdamse uitgeverij De Arbeiderspers de monografie *November 1918. Journaal van een revolutie die niet doorging*, waarin in hij als eerste “de kontrarevolutionaire rol die Colijn en zijn BPM-secretarissen Gerretson en Van Gybland Oosterhoff toen hebben gespeeld” onder de aandacht bracht (J. Rogier, *Colijn, de leider van ons volk*, in: J. Rogier, *Een zondagskind in de politiek en andere christenen. Politieke portretten 2. Opstellen over confessionele politiek in Nederland van Colijn tot Cals*, Nijmegen, 1980, pp. 211- 240; citaat p. 224).

⁷ J.L. Heldring, ‘Een heuse openbaring’, in: *NRC Handelsblad*, 24 maart 2000. Zie over hem: H. Arlman, *De eeuw van J. L. Heldring (1917-2013). Een biografie*, Amsterdam, 2018.